

Hız. Mevlânâ'nın Eserlerinde Hadis Kùltürü

Fikret Karapınar

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi
Hadis Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
fikretkarapinar@gmail.com

Öz

Müslümanın hem maddî hem de manevî hayatını besleyen ayet ve hadisler, İslâmî ilimlerin de temel referansı durumundadır. Bu ilimleri besleyen özellikle hadislerin otantikliği meselesi, kişinin öğrendiği veya yaşadığı İslam'ın keyfiyeti hususunda büyük önem taşımaktadır. Binaenaleyh gelişen ilimlerin sınırları belirginleşmeye başladıktan sonra kullanılan oldukları hadisler de tartışılmaya başlanmıştır.

Hız. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra ilk nüveleri ortaya çıkmaya başlayan, zamanla teşekkül ederek sistemleşen ve İslâmî ilimler içerisinde Müslümanların manevî yaşantısını en fazla konu edinen Tasavvuf ilmi, şüphesiz çok fazla hadise yer vermektedir. Ancak kullandıkları hadisler açısından çeşitli eleştiriler alan Tasavvuf, yer yer haksız tenkitlere maruz kalabilmiştir. Makalede, XIII. asır Selçuklu Anadolu'sunda sûfî kimliği ile öne çıkan ve günümüzde tasavvuf denince ilk akla gelen birkaç isimden biri olan Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî'nin eserleri çerçevesinde hadis kullanımı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, Mesnevî, Tasavvuf, Hadis, Yorum.

Hadith Culture in the Works of Mawlana Jalaladdin al-Rumi

Qur'anic verses and hadiths, feeding the spiritual life of Muslims, are also the base reference of Islamic sciences. Especially the authenticity of the hadiths that support these sciences has a great importance since they affect the quality of Islamic knowledge and daily experience of Islam. Consequently, after the borders of Islamic sciences established, the authenticity of the hadith quoted by these sciences as evidence became subject to debate. Tasawwuf (Islamic Mysticism) is a science that mainly relates to the spiritual life of Muslims. Its first core emerged shortly after the death of the Prophet (pbuh) and became systematic by time. There is no doubt that Tasawwuf commonly refers to hadiths. Although one of the most criticized sciences for its occasional use of hadith, this science has also been subject to unfair criticism. This article tries to determine the use of hadith in the works of Mawlana Jalaladdin al-Rumi, a 13th century Saldjuki Anatolian mystic who is today one of the first names that come to mind when Tasawwuf is mentioned.

Keywords: Mawlana Jalaladdin al-Rumi, Mathnawi, Sufism, Hadith, Comments.

Atıf

Fikret Karapınar, Hız. Mevlânâ'nın Eserlerinde Hadis Kùltürü, Marife, Yaz 2015, 15/1, ss. 117-137.

I. Giriş

Hız. Peygamberin zühd hayatı örnek alınarak ortaya çıkan Tasavvuf, zamanla genişleyerek farklı tasavvufî ekollere dönüşmüştür. İslam'ın en renkli alanlarından biri olan bu akım, başlangıcından günümüze kadar tartışma konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Tarih boyunca pek çok eleştiriye maruz kalan hareketin sadece Müslümanlar arasında değil, diğer insanlar arasında da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Şu kadar ki insanlık, ekonomik ve teknolojik yönden ne kadar gelişirse gelişsin, insanın kalbinin derinliklerinden gelen bu manevî duygu, bir şekilde doldurulmaktadır.

Hız. Peygamberin örnek hayatının, *zühhd* ve *zâhirî* olmak üzere farklı iki temel eğilimle devam ettiği görülmektedir. Birinci eğilimin ekseriyetle sûfler, ikincisinin ise zâhirî âlimler ile sürdürüldüğü görülmektedir. Sûfî yönelim incelendiğinde ise iki farklı çizginin varlığından söz etmek mümkündür.

Tasavvufî yönelimler, çeşitli şekillerde tasnif edilebilir. Ancak metodolojik açıdan incelendiklerinde eserlerinde ve tarzlarında farklılığın olduğu dikkati çekmektedir. Burada sûfler, ilmî birikimleri ve bunu eserlerine yansıtıp yansıtmadıkları göz önünde bulundurularak tasnif edilmişlerdir. Zira onlar arasında, ton farkı olarak ifade edebileceğimiz bir farklılığın bulunduğu malumdur. Onlardan bir kısmı, sadece *hâl* ile değil, *hâl* ile birlikte *şer'î ilimler*le uğraşmayı ve ders vermeyi de sürdürmüşlerdir. Bu durum, onların verdikleri eserlere ve hal tercümelerine yansımıştır.

a. Vecdî, sekrî ve aşkın eğilim ki buna örnek olarak şu isimler zikredilebilir:

Bîşr el-Hâfî (ö. 227/841) – Bâyezîd el-Bistâmî (ö. 234/848 [?]) – Sehl et-Tüsterî (ö. 273/886) – Hallâc el-Mansûr (ö. 309/922) – İbn Arabî (ö. 638/1240) – Mevlânâ Celâleddin (ö. 672/1273) – Bursevî (ö. 1137/1725).

b. Müteşerri ve ilmî yönelim ki buna da örnek olarak şu isimler verilebilir:

Hakîm et-Tirmizî (ö. 295/907-310/922 [?]) – Ebû Bekir el-Gülâbâdî (Kelâbâzî) (ö. 380/990) – Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) – Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021) – Kuşeyrî (ö. 465/1072) – Gazzalî (ö. 555/1111) – Sadreddin Konevî (ö. 673/1274) – Ankaravî (ö. 1041/1631).

Birinci yönelimdeki sûflerin genel eğilimleri dikkate alındığında, onların daha çok *vecdî* ve *aşkın* hâlde oldukları söylenebilir. Sekr ehli sûflerin zaman zaman içinde buldukları cezbe, istiğrak, fenâ, mahv, cem' ve şathiye gibi hâllerde değişik mizaçları ortaya çıkabilmektedir. Ancak İslam âlimlerinin genel kabulüne göre onların bu hâlleri, tevhid dairesi ve şer'î çizginin dışına çıkmamak kaydıyla kabul edilebilir. İkinci eğilimin ön plana çıktığı sûfler incelendiğinde, onların daha çok müteşerri ve ilim sahibi oldukları söylenebilir. Bunlar sekr ehli sûflerden farklı olarak hâl ile ilmî birikimi birlikte sürdürebilenlerdir. Taşkınlık boyutu diyebileceğimiz hâller, onlarda pek gözükmemektedir.

İlk eğilimin biraz farklı olduğu dikkati çekmekle birlikte bu onların şeriattan uzak oldukları anlamına gelmemelidir. Bu hâl, onları diğerlerinden ayıran ton farkı ya da meşrep farkı olarak değerlendirilebilir. İkinci eğilimin birinci eğilime göre Kur'an ve hadisleri daha çok kullandıkları, yorum da ise bâtinî değil, çoğu zaman

işârî yöntemi tercih ettikleri ve bu yönüyle onların zâhirî yorumu daha yakın oldukları ifade edilebilir. Ancak bütün yorum biçimlerinde görüldüğü gibi, yüzde yüz bir ayırmadan söz edilemeyeceği ve iç içe geçmişliğin olabileceği göz ardı edilmemelidir.

İki yönelimin temsilcilerinden Konevî ile Hz. Mevlânâ, XIII. asır Anadolu'sunda yaşayan önemli şahsiyetlerden kabul edilmektedirler. Her ikisi de aynı yıllarda (605/1207) doğmuş olmalı ve Konevî, Mevlânâ'dan sekiz ay kadar sonra (673/1274) vefat etmiştir. Ancak her ikisinin çizgisindeki farklılık dikkatlerden kaçmamaktadır. Biri doğrudan şer'î ilimler ve felsefî konularla daha çok iştigal ederken, diğeri tasavvuf, edebiyat ve halka dönük mevzularla uğraşmıştır. Aslında biyografileri incelendiğinde, her ikisinin de ilk başta şer'î ilimleri öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Hz. Mevlânâ'nın hayatındaki dönüm noktasının Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1248)'nin Konya'ya (642/1244) gelişiyle başladığı bilinmektedir. Haberlere göre o, Şems ile altı ay kadar bir hücrede halvette kalmıştır. Bu zamana kadar tedrisat ve ilim ile meşgul olan Mevlânâ, bundan sonra büyük bir dönüşüm geçirerek âlim, zâhid ve mürşid kişiliğinden çok, aşk ve cezbesi ile temayüz etmeye başlamıştır. Konevî'nin düşünce hayatına en çok etki eden isim ise, hocası İbn Arabî'dir. Bununla birlikte o, kendisinin sadece bir mürid veya şârih olarak görülmesini kabul lenmez, bunun yerine İbn Arabî'nin düşünce kaynağına ortak olmaktan söz eder.¹ Câmî ise, "Bir kimse Konevî'nin tahkiklerini okumadan ve bunları uygun bir biçimde anlamadan İbn Arabî'nin vahdet-i vücütla neyi kastettiğini hem akılla hem de şeriatle uyumlu olacak tarzda kavrayamaz" tespitini yapmıştır.² Mevlânâ'nın çizgi olarak Şems'e, Konevî'nin ise İbn Arabî'ye yakın olduğu söylenebilir. Bunlar örnek kabilinden olup sayı daha da artırılabilir. Ayrıca tasnif edilen sûflerin birbirleriyle hoca talebe veya arkadaş ilişkisi yanı sıra, aralarındaki yöntem farklılığına rağmen birbirlerinin eserlerini şerhettikleri ve hatta meşreplerini takip ettikleri bilinmektedir. Ancak bu tutum, onların izledikleri ilmî yöntemin de bir olması anlamına gelmemelidir.

Sûflerin hadis birikimleri ve eserlerinde hadis kullanımları tartışma konusu olmuştur. Ancak bu konuda yaygın kanaat, "onların hadis bilmedikleri ve çoğunlukla uydurma hadis kullandıkları" ön yargısıdır ki bu iddia ilmî tetkike muhtaçtır. Zira sûflerden çok hadis uyduranlar olarak takdim edilen uydurmacılar hakkında bile ihtilaf bulunmakta ve vakiya ters düştüğü ifade edilmektedir.³ Bununla birlikte onlar, sahih ve zayıf hadisler başta olmak üzere uydurma haberler kullanmışlardır. Özellikle dönemlerinde meşhur olan her türlü rivayeti kullandıkları görülmektedir. Oysa kullandıkları uydurma haberler, sanıldığı kadar çok değildir.⁴ Hâlbuki

¹ Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*. İstanbul 2008, XXXV, ss. 424.

² Câmî, Abdurrahman, *Nefahâtü'l-Üns -Evliyâ Menkabeleri-*, ter. ve şrh: Lâmiî Çelebi, haz: Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, İstanbul 1998, s. 559.

³ Aydınli, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, İstanbul 1986, s. 171-177, 223.

⁴ Geniş bilgi için bk. Saklan, Bilal, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfler ve Sûfî-Muhaddisler (H. IV./M. X. Asır)*, Konya 1997; Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000; Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis -Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalar*

orana vurulduğunda benzer durum, siyer, tarih, tefsir, kelam, fıkıh vs. kaynakları için de söz konusudur.⁵ Sûflerin geride bıraktıkları eserler, hadis yorum biçimi açısından incelendiğinde ise diğerlerine nazaran farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Onların, genellikle Müslüman'ın zühd, ahlak ve irfan yönüyle alakalı hadislerle ilgi duydukları anlaşılmaktadır.

Hadisleri şerheden şârihlerin tarih boyunca hadisleri, *işârî, zâhirî, lügavî, Ehl-i sünnet bâtinî* ve *Şif-İsmailî bâtinî* olmak üzere beş türlü yorumladıkları görülmektedir. Şârihlerin bu tutumlarının yaşadıkları sosyal çevre, dönemin siyaseti, aldıkları eğitim, aile ortamı ve bireysel yönelim gibi çeşitli etkenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bunlardan sûfler, hadisleri şerh ederken çoğunlukla insan eğitimi merkeze alan ve zaman zaman da sezgisel metodu kullanan işârî yorumla temayüz etmişlerdir. Muhaddislerin hadislerle, umumiyetle fıkıh-kelam merkezli yaklaşarak metnin zâhirini yeğleyip zâhirî yorum yaptıkları bilinmektedir. Dilci şârihlerin rivâyetleri, daha çok sentaks ve dil bilgisi yâni lügavî yönden yorumladıkları görülmektedir. Ehl-i sünnet çizgisinde olan bazı sûfler, nasları, ekseriyetle sünnet bâtinî tarzda yorumlamışken Şif-İsmailîler ise nasları, umumiyetle bir usul ve kuralla bağlı kalmaksızın işlerine geldiği şekilde yani bâtinî olarak şerhetmişlerdir.⁶ Ayrıca sûflerin hadislerle getirdikleri yorumlar daha dikkatli incelendiğinde, sosyal hadis yorumculuğu diyebileceğimiz tarzı benimsedikleri söylenebilir. Onların rivayetleri, fikhî veya itikâdî yönden ziyade, içtimai ve terbiye boyutundan ele aldıkları dikkati çekmektedir. Binaenaleyh Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî, Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)* ve *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserlerinde bu tarz yaklaşımı tercih ettiği görülmektedir.

II. Mevlânâ Celâleddin'in Eserlerinde Hadis

İslam âlimi, mutasavvıf ve şair kimliğiyle öne çıkan Mevlânâ Celâleddin (ö. 672/1273), kendini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak tanıtır.⁷ Onun ilk hocası ve mürşidi babası Bahâ Veleddin'dir. O, 1231 yılında vefat edince onun talebesi Seyyid Burhaneddin Muhakkık et-Tirmizî, Konya'ya gelmiş ve Mevlânâ'ya lalalık yapmıştır. Mevlânâ, Seyyid Burhaneddin'in teşvikiyle zâhirî ilimlerde derinleşmek için devrin ilim merkezlerinden olan Halep ve Şam'a gitmiş buralarda dört veya yedi yıl ilim tahsil etmiştir. Bu tahsil sürecinin ardından Seyyid Burhâneddin'in terbiyesi altında manevi gelişimini sürdürmüştür. 1241-1244 yılları arası Mevlânâ, babasının yolunu takip ederek onun vefatından sonra medresede müderrislik yapmaya başlamış, bir taraftan da halka yönelik vaaz ve irşadda bulunmuştur. Şems'in Konya'ya (642/1244) gelmesinden sonra, vaazlarını/sohbetlerini, medresedeki derslerini, müritlerini, tebliğ ve irşadı terkedip, ilahi

→

Haberler-, Konya 2002; Karapınar, Fikret, *Muhaddis Sûflerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri, (H.IV.-V./X.-XI. Asır)*, Adal Ofset, Konya 2009.

⁵ Bk. Yardım, Ali, *Mesnevî Hadisleri*, Damla Yayınları, İstanbul 2008, s. 288.

⁶ Konu hakkında bilgi için bk. Karapınar, Fikret, "Hadis Şerhlerinde Kullanılan Yorumlama Biçimleri "...Oruç bana aittir..." Hadisi Örneği", *Marife Dergisi*, Yıl: 9, S: 1, Bahar 2009, ss. 57-98.

⁷ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, çev: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999, s. 122.

aşk ve vecdi terennüm eden bir kişiye dönüşmüştür.⁸ Şimdi dinî ilimler alt yapısına sahip ehl-i irfan Mevlânâ'nın eserlerinde hadis kullanımını gözden geçirecektir.

1. Mesnevî

Mesnevî, Hz. Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışını içeren İslâm kültürünün en önemli eserlerinden birisi kabul edilir. Onun altı cilt ve yaklaşık 26.000 beyitten meydana gelen Farsça eserine mesnevî/ikili-ikişer adını vermesi, kitabın nazım şekli sebebiyledir. Çünkü *Mesnevî*, her beyti kendi arasında kafiyeli, aynı vezinle yazılmış olan manzumelere verilmiş bir isimdir. Bu ismin bir diğer tercih sebebi, hem zâhir hem de bâtın ilmini bünyesinde barındırması sebebiyledir. Yâni *Mesnevî*, sâiklere hem zâhir olan şeriat ve tarikat yolunu hem de bâtın olan hakikat yolunu anlatan bir eserdir.

Ülkemizde ilk hadis tasavvuf münasebetini çalışan Ali Yardım (ö. 2006)'ın tespitine göre Mevlânâ, *Mesnevî*'nin 53 yerinde hadisleri, 50 küsur yerinde ise ayetleri bölüm başlığı yapmıştır. Dolayısıyla *Mesnevî*'deki 950 başlığın 100 küsuru Kur'an ve hadisten oluşmuştur.⁹

Mevlânâ'nın da eserlerinde kullandığı "Birkaç konuyu içeren hadislerin kısaltılıp ihtiyaç duyulan kısmının kullanılması" olarak ifade edilen taktü'l-hadis, hadisçiler tarafından da uygulanmış bir yöntemdir. Örneğin Buharî, *Sahih*'inde bunu yapmıştır.

Yardım, doktora tezi olarak hazırladığı çalışmasında, *Mesnevî*'de açıkça hadis olduğu ifade edilen -mükerrerler hariç- 158 hadisin tahririni yapmıştır. O, 6 ciltten bu kadar hadis tespit etmiştir. Bunların; senedi sahih: 78, senedi zayıf: 38, kaynağı tespit edilemeyen: 16, benzer lafız tespit edilen: 8, sıhhati tespit edilemeyen: 4 ve uydurma olan: 14'tür.¹⁰ Ancak çalışmada telmih ve işaret yoluyla kullanılan rivayetler ele alınmadığı için böyle bir rakam ortaya çıkmıştır. Oysa gerçek sayının bundan çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Ayrıca o, kaynaklarını tespit ettiği halde, "sahih" veya "zayıf" olduğuna dair muhaddislerce bir görüş belirtilmeyen metinler için, hüküm beyan etmekten çekinmiştir. Hadislerin sıhhat derecelerini tespit ederken yine çeşitli muhaddislerin kanaatlerine başvurmuştur. Muhaddislerin hükümleri arasında uyumsuzluk olanlar için hadis usulü ölçüleri içerisinde tercih hakkını kullanmıştır. Hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen ve kaynaklarda da tespit edilemeyen 14 rivayet hakkında ise, şimdilik "mevzu hadis" olma özelliğinden kurtulamamıştır. Ona göre bu oran bütünün %8'ini teşkil ettiği için *Mesnevî*'ye yöneltilen ithamların doğruluk derecesi de yüzde sekizdir.¹¹ Benzer sonucu, Saklan, Uysal¹² ve tarafınca yapılmış olan çalışmalar da ortaya koymaktadır. Mesela, Ankaravî'nin *Mesnevî Şerhi*'nin birinci cildinde kullanılan hadislerden tahririni yaptığımız ilk yüz on sekiz haber/hadisten hareketle söylemek de mümkündür.

⁸ Öngören, Raşit, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *DİA*. İstanbul 2004, XXIX, s. 445.

⁹ Yardım, *age*. s. 12, 290.

¹⁰ Yardım, *age*. s. 273, 293.

¹¹ Yardım, *age*. s. 277, 294.

¹² Bk. Saklan, *age*.; Uysal, *age*.

Zira araştırmamızın sonunda eserde “zayıf olabileceklerin sayısı 24”, “uydurma olanlar ise 8” olarak tespit edilmiştir¹³

Didaktik ve tasavvufi mahiyette olan eserler için bu durum büyük bir kusur olmasa gerektir. Kaldı ki bir kısım kaynak hadis mecmualarında bile bu rakamın çok üstünde, “mevzu hadis” bulunabilmektedir.¹⁴ Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de kullandığı her türlü haberin tahriri yapıldığında, onun temel hadis kaynaklarını referans olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

Fıkıh ilmine dair eserler, ihtiva ettikleri hadisler bakımından fazla bir tenkide uğramamıştır. Üstelik hukuki eserlerdeki hadisler üzerinde daha titiz davranıldığı ve bu neviden eserler içerisinde “zayıf” ve “mevzu” hadis bulunmadığı hususu umumi bir kanaattir. Bu mukayese başka herhangi bir eserle yapılsa durum yine de değişmeyecek ve üç aşağı beş yukarı, aynı sonuçlar alınacaktır. Ne var ki fikhî eserlerde “mevzu hadis” bulunabileceği hususu hiçbir zaman polemik konusu yapılmamıştır.¹⁵

İranlı Profesör Bediuzzaman Furûzanfer'in *Ehadis-i Mesnevî* adını verdiği eser, Tahran Üniversitesi tarafından 1375/1955 yılında neşredilmiştir. Furûzanfer, *Mesnevî*'nin I. cildinde 102, II. cildinde 89, III. cildinde 83, IV. cildinde 233, V. cildinde 139, VI. cildinde 159 olmak üzere, toplam 745 “hadis beyit” tespit etmiştir. O, mükerrer hadisleri ayrı ayrı sayarak *Mesnevî*'deki Arapça vecize ve darb-ı meselleleri ve bilhassa her hangi bir hadisin mazmununa işaret eden beyitleri de zikrederek 745 rakamına ulaşmıştır. Binaenaleyh söz konusu rakamın yarıya yakını hadis olmadığı gibi pek çoğu da mükerrer hadislerdir.¹⁶ Furûzanfer'in eseri, ilmî manada bir tahric olmamakla birlikte yer yer gözden kaçan rivayetler de olmuştur.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de telmihler (işaret/delalet) dâhil 1000 civarında haber kullandığı ön görülmektedir. Telmih: İslâm edebiyatlarında bir âyete, bir hadise, kıssa, olay, vecize, atasözü vb.ne gönderme yapma sanatı demektir. Manzum veya mensur bir metinde âyet ve hadislerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapma sanatı için kullanılan telmih Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatlarından intikal etmiştir. Bir hadisten, bir ayetten mülhem ifadedir. Diğer bir ifadeyle sözün, ana fikrinin, içeriğinin bir hadise dayandığı lafızlardır.¹⁷

Mesnevî indekslerini taradığımız zaman, Mevlânâ'nın; Kuran-ı Kerim ayetleri, Peygamberimize ait sözler/hadisler, Peygamber isimleri, değişik şehirler, eski milletler, bazı kitaplar, birtakım mevhum varlıklar, fikirler ve mefhumlara atflar yaptığı görülmektedir.¹⁸

¹³ Koçkuzu, Ali Osman-Karapınar, Fikret, *Mesnevî'den 100 Hadis Şerhi –Ankaralı İsmail Rusûhi Dede-*, Adal Ofset Konya 2009, s. 205-206.

¹⁴ Yardım, *age*. s. 294.

¹⁵ Yardım, *age*. s. 277-278, 294-295.

¹⁶ Yardım, *age*. s. 295-296.

¹⁷ Bk. Durmuş, İsmail - Uzun Mustafa, “Telmih”, *DİA*. İstanbul 2011, XXXX, ss. 407-409.

¹⁸ Koçkuzu, Ali Osman, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, Rûmî Yayınları, İstanbul 2006, s. 30.

2. Fîhi Mâ Fîh

“Onda olan ondadır” veya “onun içindeki içindedir” gibi manalara gelen *Fîhi Mâ-Fîh*, Mevlânâ'nın muhtelif sohbetlerde yaptığı konuşmalar, oğlu Sultan Veled veya bir başka müridi tarafından kaydedilip derlenmesinden meydana gelmiş bir eserdir. Bu eser her ne kadar Mevlânâ'nın sağlığında kayıt altına alınmış olsa da kitap olarak derlenmesi onun vefatından sonradır. Eserde, Mevlânâ'nın tasavvufî görüşlerinin yanı sıra sohbet meclislerinde kendisine fikhî sorular sorulduğu için fikhî bilgiler de yer almaktadır.¹⁹

Eserin bölümleri, bazen bir soruya cevap olarak bazen de bir ayet veya hadisin izahıyla başlamaktadır. Menkıbeler, klasik şark hikâyeleri, masallar sohbetlerde yer verilen malzemeler arasındadır.

Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinde tekrarlar dâhil 100 civarında haber kullanmaktadır. Bunların içinde kimi kelâm-ı kibâr, atasözü ve uydurma haberleri, Hz. Peygamberin sözü olarak verdiği görülmektedir. Eserde haberler bir takım tasarrufta bulunarak verilmektedir.

3. Mektuplar (Mektûbât)

Pek çok âlim gibi Mevlânâ da çeşitli sebeplerle farklı konularda mektuplar yazmıştır. O, yazdığı mektuplarında insanlara davette bulunarak onları irşat etmiştir. Akrabaları yanı sıra arkadaşlarına ve dönemin yöneticilerine olmak üzere 147-150 civarında mektup yazmıştır. Ancak mektupların bunlardan daha fazla olduğu tahmin edilmekle birlikte, günümüze ulaşanların bazılarının kendisine aidiyeti ise tartışmalıdır.²⁰

Mevlânâ, diğer eserlerinde olduğu gibi, yazdığı mektuplarda da yer yer âyet, hadis, atasözü, kelâm-ı kibâr ve şiirler kullanmaktadır.

Mevlânâ, mektuplarında, gerek hadis olduğunu belirterek gerekse belirtmeden, tekrarlar çıkarıldığında tespitimize göre 100 civarında rivayet kullanmıştır. Bunların içinde, kelâm-ı kibâr ve atasözü türünden olanlar da vardır. O, bunların hiçbirinde, senedi ve rivayet sahibini söz konusu etmez. Sadece metinleri nakletmekle yetinir. Hadis ilmi veya başka bir alandan herhangi bir kaynak esere de işaret etmez.²¹

4. Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)

Adından da anlaşılacağı üzere Mevlânâ'nın çeşitli zamanlarda verdiği yedi vaazın yazılmasından oluşmaktadır. Eser, muhtemelen Mevlânâ'nın Şems'le karşılaşmalarından (1244) önce verdiği vaazların, oğlu Sultan Veled veya başkaları tarafından yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur. Kitabın bazı bölümlerinde Sultan Veled'in *İbtidânâme* adlı *Mesnevî*'sinden de beyitlere rastlanması, bu eserin Sultan Veled tarafından oluşturulduğu veya bazı tashihler yapıldığını düşündürmektedir. Birinci

¹⁹ Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, (Ahmed Avni Konuk Mukaddimesi), ter: Ahmed Avni Konuk, haz: Selçuk Eraydın, İz Yay. İstanbul 2013, s. XII-XII.

²⁰ Eren, “Mevlânâ'nın Mektuplarında Hadislerden Mesajlar”, s. 263-264.

²¹ Eren, “Mevlânâ'nın Mektuplarında Hadislerden Mesajlar”, s. 271.

Meclis'te Şems'in *Makâlât*'ından bazı hikâyelerin aktarılması; Şems'le karşılaştıktan sonra da Mevlânâ'nın bir veya birkaç kez vaaz verdiği hususunda bize ışık tutmaktadır.²²

Küçük hacimli bir eser olan *Mecâlis-i Seb'a*'da 41 haber kullanılmaktadır. Her hadis toplumsal açıdan ele alınmıştır.

5. Dîvân-ı Kebîr

Külliyât-ı Dîvân-ı Şems olarak da bilinen ve Mevlânâ'nın, gazel, terkîb-i bend ve rubâîlerini içeren en geniş hacimli eseridir. *Mesnevî*'ye göre daha az ilgiye mazhar olan bu eserin beyit sayıları 30 bin ile 50 bin arasında değişse de İran'da yapılan baskısında 36.360 beyitten oluşmaktadır. Bu eserde de pek çok rivayet kullanılmaktadır. Rubâîler diye piyasada dolaşan gazelleri bu eserden seçilmiştir.

III. Mevlânâ ve Hz. Peygamber, Hadis Kullanımı, Şerh Örnekleri

Bir sûfî ve âlim olan Hz. Mevlânâ, hem kendi döneminde hem de günümüze kadar insanlara Allah'ı, Hz. Peygamberi ve İslam dinini sevdirmiş ve tanıtmış bir müşdidir. Mevlânâ'nın Hz. Peygamber (s.a) hakkındaki inanç, duygu ve düşüncesini anlamak için birkaç örnek kâfidir.

Allah, Mustafa (s.a)'yı önce kendisiyle meşgul edip sonra: "*Halkı davet et, düzelt, onlara öğüt ver!*" diye buyurdu. Mustafa (s.a): "*Ey benim Allahım! Ben ne günah işledim ki beni huzurundan kovuyorsun. Halkı istemiyorum.*" diye ağlayıp sızladı. Allah Teala: "*Ey Muhammed sen hiç üzülme, seni halk ile uğraşmaya bırakmam. Onlarla meşgul olurken de benimle olursun. Bu sırada halk ile meşgul olduğun için başının bir tek tel saçını bile eksiltmem. Her ne iş yaparsan yine vuslat içinde olursun*" buyurdu.²³

Mevlânâ, "*Benim öyle bir halim olur ki oraya ne Muhammed, ne de Allah'a yakın bir melek sığar!*" diyen birini, tenkit ederken şöyle der: "...*Senin bu halin onun bereketinin tesirinden değil mi? Çünkü ilkönce bütün başlıkları, ihسانları onun üzerine döktüler. O zaman ondan başkalarına dağıldı. Âdet böyle olduğundan*", (et-Tahiyât'ta ifade edildiği gibi) Allah ona: "*Allah'ın Elçisi sana selâm olsun ve Allah'ın rahmeti, bereketi senin üzerine olsun!*" buyurunca Peygamber de: "*Salih kullar üzerine!*" demiştir. ... *İşte her şey Muhammed'e gelmeden önce bize erişmez.*" der.²⁴

Bu pasajlar, Mevlânâ'nın Hz. Peygamber (s.a) hakkındaki düşünce ve ölçüleri ortaya koymaktadır. Ona göre Peygambersiz asla vuslat olmaz, Müslümanlık da olmaz.

Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb'a* isimli kitabının birinci meclisinde Hz. Peygamber'in (s.a), "*Ümmetimin değerden düşmesi, bozgunluğa düştüğü, bozulduğu zaman olur. Ancak ümmetimin bozgunluğa düştüğü zaman, benim sünnetime sarılan kişi değer-*

²² Mevlânâ, *Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)*, (Abdülbâki Gölpınarlı Mukaddimesi), s. 7.

²³ Mevlânâ, Celâleddin er-Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, çev: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990, s. 104-105.

²⁴ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, çev: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, s. 341-343.

den düşmez, bozulmaz. Ayrıca ona yüz (bin) şehid sevabı verilir.”²⁵ hadisini uzunca açıklar.

O, ümmetin bozulup Peygamber yolundan ayrıldığında, ancak sünnete sarılanların değerden düşmeyeceğini, sapmayacağını ve bozulmayacağını, O'nun izinden gidenlerin doğru yolda olduklarını ifade etmektedir.²⁶ Ardından bir metaforla, dağlardan akan bir damla suyun, bir ırmak içinde ovaları aşarak denize nasıl ulaştığı örneğini verir. Mevlânâ, bu misalle, bozuk ortam ve çevrede sünneti yaşamaya çalışan kişiyi, ovaları aşarak denize kavuşma gayreti gösteren bir damla suya benzetmektedir. Bu bir damla, su nasıl imkânsız başarıp denize kavuştuğunda ebedileşiyor ve vuslata erip mutluluğunu hak ediyorsa, olumsuz şartlarda Hz. Peygamber'in yolundan yürüyenler de işte böyle “yüz (bin) şehidin ecrini alacak ölçüde” bir zoru başarmış oluyorlar. Ademoğlu, bunu başarabilecek güçte yaratılmıştır.²⁷ Bu teşbihte sünnetin önemi vurgulanmakta ve sünnet üzere yaşamak teşvik edilmektedir. Yine *Mesnevî*'den:

“Peygamberin izini izliyorsan yola düş, halkın bütün kınamalarını hava say! Yol aşan, menzil alan yol erleri ne vakit köpeklerin havlamasına kulak astılar?” (*Mesnevî*, çev: İzbudak, III, 4319-4320)).

Küpün canından denize bir yol açılırsa küp, ırmaktan üstün olur. Onun için “Söyle” sözü, denizin sözüdür. Ahmet, neyi söylerse hakikatta o söz, hakikat denizidir. Onun sözleri denizin incileridir. Çünkü gönlü denizle birdir onun. Deniz daima küpümüze yardım edip durursa, artık bir balıkta denizin bulunmasına şaşılır mı? (*Mesnevî*, çev: İzbudak, VI, (814-817)).

Bir küp düşünelim ki onun okyanusla irtibatı olsun, oradan daima su alabilsin. Böyle bir küpe bizim “deniz” dememiz yanlış olmaz. Çünkü onun denizle irtibatı vardır. Şimdi bu küp, kendisinin Ceyhun ırmağı olduğunu söylese veya iddia etse, o ayıplanabilir mi? Ayıplanamaz. Bir yönden o gerçekten küptür. Bu haliyle Ceyhun ırmağının yanında küçük ve acizdir. Ama bu küp diğer küplerden farklı bir özelliğe sahipse, yâni deryadan besleniyorsa, ona Ceyhun demek bir tarafa, okyanus demek bile yanlış değildir.²⁸

“Vahiyden olmayan söz, heva ve hevestendir. Topraktan yaratılanlar gibi havaya, zerre zerre dağılır, biter. Eğer bu söz sana yanlış görünürse “Vennecmi” suresinin evvelinden birkaç satır okuyuver. Oku da Muhammed'in, heva ve hevesinden konuşmadığını, onun her sözünün, ancak vahiy olduğunu anla. Ey Ahmed, madem ki vahiyden meyus değilsin, bu araştırmayı, bu kıyası bedene mensup olanlara bırak”. (*Mesnevî*, çev: İzbudak, VI, (4668-4671)).

İnsandaki konuşma, ya kalpten gelmektedir veya insanın nefis ve heva adı verilen, başıboşluğun ve olumsuzluğun sembolü olan benliğinden. Kalpten gelen bu konuşma ise, Allah'tan olduğu vakit, vahiy eseri olduğu vakit, konuşan zat hem

²⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, V, 315. الْمَتَمَسِّكُ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَسَادِ أُمَّتِي لَهُ أَجْرُ شَهِيدٍ

²⁶ Mevlânâ Celâleddin, *Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010, s. 12-14.

²⁷ Mevlânâ, *Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)*, s. 16.

²⁸ Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, s. 463.

bunu belirtmekte ve hem de çok yüksek bir makamdan sadır olan bu bilgileri, insanlığa aktarmaktadır. Bu yüce bilgi ve onun geliş şekli, eğer aklınıza uygun düşmüyorsa, o vakit aç *ve'n-Necm suresinin* ilk ayetlerini ve orada ki: “*O peygamber hevasından konuşmaz, onun konuştuğu vahiyden ibarettir*” (Necm, 2-3) mealli ayet-i celileyi oku! Bir kısım hadis âlimi hemen buradaki zamiri Kur’an’a göndererek, Peygamberimizin konuşmasının vahiyle ilgisi olmadığı sonucuna tez elden varırlar. Burada, Rasûlullah’ın (s.a) konuştuğu hep vahiy eseri olsa ne zararımız olur? O vakit Peygamber insanlıktan çıkar, kutsallaşır ve durum daha tehlikeli olur. Fakat aynı kişiler, peygamberlerin normal işlerinde bile vahyin kontrolü altında olduğu gerçeğine göz yumamazlar. Ama şu noktayı unuturlar: her an vahye muntazır olan zatın, günlük konuşmalarında da ilahi koku sezilebilir.²⁹

Mevlânâ’nın eserleri incelendiğinde, onun geniş bir hadis birikimine sahip olduğu anlaşılacakla birlikte bazen naklettiği rivayetlerin hadis olup olmadığını belirtmez, dönemin metodu gereği isnad vermez. Bu durumun onun bilmediğinden kaynaklanmadığı düşünülmektedir. Her nedense bu yolu tercih etmiş olmalıdır. Öyle ki, bazı sahih hadisleri “denmiştir” gibi genel ifadelerle aktarıırken, o derece sağlam olmayan rivayetlerin Hz. Peygamber’in sözü olduğunu özellikle belirtebilir. Dolayısıyla *ona göre, bir rivayetin Peygamber’e nispetini tespitten ziyade, bahsettiği konuya dair mesajı önem arz etmektedir*. Bu yüzden, naklettiği her rivayetin hadis olduğunu belirtme gereği duymamış olmalıdır. Bazen de Rasûlullah’a (a.s) nispeti kesin olmayan sözleri hadis olarak nakledebilmektedir.³⁰

Onun eserlerinde ve şerhlerinde sık sık kullanılan iki *uydurma haberden* biri;

“*Nefsini (kendini) bilen Rabbini bilir.*”³¹ bu lafızla meşhur olan haberin bir benzeri de “*Rabbini en iyi bileniniz, kendi nefsinin en iyi bileninizdir.*”³² şeklindedir. Nevevî’nin (676/1277) de ifade ettiği gibi haber, özellikle İbn Arabî ve sonrasında, sûfiyye arasında hadis olarak oldukça rağbet görmüştür.³³

Diğeri ise, “*Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim. Bu sebeple insanı yarattım ve onunla tanıdım.*” ilk devir sûfilerin eserlerinde rastlanılmayan bu haberin bir önceki haber gibi muahhar tasavvuf kaynakları yanı sıra, mevzuat ve halk

²⁹ Koçkuzu, *Mesnevî’de Hz. Peygamber*, s. 507 vd.

³⁰ Eren Mehmet, “Mevlânâ’nın Mektuplarında Hadislerden Mesajlar”, *Marife Dergisi*, yıl. 7, S: 3, Kış 2007, s. 271.

³¹ Örnek için bk. *Mesnevî*, V, (2115); *Fihî Mâ Fih*, s. 13, 54, 226. Haberin tahriri için bk. Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü’l-Fark beyne’s-Sadr ve’l-Kalb ve’l-Fuâd ve’l-Lübb*, thk: Nicholas Lawsen Heer, Kahire 1958, s. 93; Sülemî, *Mes’eletü Derecâtî’s-Sâdikîn*, thk: Süleyman Ateş, (*Tis’atu Kutub Li Ebî Abdîrrahman es-Sülemî* içinde), Ankara 1981, s. 147; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya ve Tabakâtü’l-Esfiya*, Beyrut 1405, VIII, 15; X, 205, 208; Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*, Beyrut ts. IV, 26, 301; Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmi’î’s-Sağîr*, Mısır 1356, I, 224; IV, 399; V, 49; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs amme’s-Tehera mine’l-Ehâdîsi alâ Elsineti’n-Nâs*, thk: Ahmed el-Kallâs, Beyrut 1996, II, 1529; Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdîsi’d-Da’ife ve’l-Mevdû’a ve Eseruhâ’s-Seyyi’ fi’l-Umme*, Riyad 1992, I, 165-166.

³² Bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb fi Muâmeleti’l-Mahbûb ve Vasfî Tarîkı’l-Mürîd ilâ Makâmi’t-Tevhîd*, Mısır 1961, II, 83, 96; Râğib el-İsfahanî, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi’s-Şerîa*, haz: Mahmûd Bîcû, Dimeşk 2001, s. 23.

³³ Aclûnî, *age*, II, 1529.

arasında meşhur olan sözleri toplayan muahhar eserlerde sıkça rastlanır.³⁴ En hacimli mevzuat kitabı olan İbnü'l-Cevzî'nin eserinde geçmeyen haber hakkında İbn Teymiyye, Hz. Peygamberin sözü olmadığını, sahih veya zayıf bir senedini bilmediğini haber vermektedir.³⁵ Şimdi onun eserlerinden bazı şerh örnekleri verilecektir.

1. Şeriat

Şeriat dahil dinin her konusunu eserlerinde ele alan Mevlânâ, şeriatı da çeşitli yönleriyle ele almaktadır.

“Şeriat, şerri defetmek için bir rey kullanır, Şeytanı delil şişesi içine hapseder.”
... *“Şeriat, iki zıttı hoşnut eden bir teraziye benzer. Alayla doğruyu bir araya getirir.”*
(*Mesnevî*, çev: İzbudak, VI, (1211, 1213)).

*“Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için gelmedik!”*³⁶ diyen Mevlânâ, kendi sözlerinin, terbiye, ilim ve kulluktaki yolunun, İslam peygamberinin yolundan ayrı görülmesine çok üzülerek başka bir beytinde:

“Biz, bir ayağı şeriatla, diğeri ise yetmiş iki milleti gezen bir pergel gibiyiz.”
der. İnsanlar, özellikle de yüksek tahsil ve İslami terbiye de görmüş bazı entelektüel kişiler, burada geçen “şeriat” sözcüğünden de zaman zaman maalesef irkilmektedirler.³⁷

Mevlânâ'nın kastı, İslam dininin bütün ilkeleri, kurumları, tarihi, yüce değerleri ve insan halinde, toplum halinde temsilidir. Bir ayağı dinimizde sabit iken, bütün insanlığı kucaklama fikri, peygamberlerin getirdiği bir erdemdir. Yeni bir rahmet üslubu değildir. “İnsan kardeşliği”, temeli, iman kardeşliği, kan kardeşliği gibi, itina ve sevgi ile geliştirilmesi ve izlenmesi gereken bir bağıdır. Nitekim Hakk'ın yarattığı bütün varlıklara, İslam'ın meşru hoşgörüsü içinde, rahmet ve sevgi nazarıyla bakılmasını isteyen bütün Süfüler aynı fikirdedir.³⁸

2. Namaz

Peygamber (s.a) şöyle buyuruyor: *“Benim Hak Teâlâ hazretleriyle bir vaktim vardır ki oraya nebiyy-i mürsel ve melek-i mukarreb sığmaz.”*³⁹

³⁴ Örnek için bk. *Mesnevî*, II, (367); IV, (2539, 3028); IV, (2395); *Mecâlis-i Seba (Yedi Meclis)*, s. 105, 108; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 76, 160, 162, 207. Haberin tahriri için bk. Zerkeşi, *et-Tezkira fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, thk: Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1986, s. 236; Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ ale'l-Elsine*, thk: Abdullah Muhammed es-Siddîk, Mısır 1956, s. 327; Semhûdî, *el-Ğummâz ale'l-Lümmâz fî Mevduâtî'l-Meşhûrât*, Beyrut 1986, s. 173; Suyûtî, *ed-Düreru'l-Müntesira fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, thk: Mahmud Abdulkadir Ata, Kahire 1987, s. 342; İbn Tûlûn, *eş-Şezera fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, thk: Kemâl Zağlûl, Beyrut 1993, II, 51; Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevdû'*, thk: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrut 1994, s. 141; *el-Esrârü'l-Marfû'a fî'l-Ahbârî'l-Mevdû'a*, thk: Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, Beyrut 1986, s. 269; Aclûnî, *age*, II, 132. Geniş bilgi için bk. Elbânî, *age*, XIII, 50-51; Ali Hasan el-Halebî, *Mevsûatü'l-Ehâdis ve'l-Âsâr'd-Daîfe ve'l-Mevdû'a*, Riyad 1999, VII, 446-447.

³⁵ Bk. İbn Teymiyye, *age*, XVIII, 122, 376.

³⁶ Fûrûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlâna Celâleddin*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, s. VIII.

³⁷ Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, s. 27.

³⁸ Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, s. 27.

³⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrârü'l-Marfû'a*, I, 299. لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسَعُ فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ

Emir Pervane: Hak Tealaya namazdan daha yakın bir şey var mıdır?" dediğinde ona cevaben:

Namazdır, fakat yalnız bu sûretten ibaret değildir. Bu, namazın kalıbıdır. Zira bu namazın bir evveli bir âhiri vardır. Ve evvel ve âhire mensûb olan şey kalıptır. Çünkü tekbir, namazın evveli ve selam, âhirdir. Ve şehadet dahi böyledir. Şehadet, yalnız lisanen söylenen değildir. Zira onun için dahi bir evvel ve bir âhir vardır. Ve harf ü savta gelen her bir şey için evvel ve âhir vardır. O sûret kalıptır. Onun cânı bî-çûn ve bî-nihâyedir. Ve onun evvel ve âhiri olmaz. Nihayet bu namazı enbiyâ ve evliyâ izhar etmişlerdir. Şimdi bu namazı izhar eyleyen Peygamber (s.a) şöyle buyuruyor: *"Benim Hak Teâlâ hazretleriyle bir vaktim vardır ki oraya nebiyy-i mürsel ve melek-i mukarreb sığmaz."* imdi ma'lumumuz oldu ki, namazın cânı yalnız bu sûret değildir. Belki bir istiğrak ve bî-huşluktur ki, bütün bu sûretler, hariçte kalır ve oraya sığmaz. Oraya ma'na-yı mahz olan Cebrail (a.s) bile sığmaz.⁴⁰

3. Zekât ve Sadaka

"Zekât verilmeyince yağmur bulutu gelmez, zinadan dolayı etrafa veba (hastalığı) yayılır." (Mesnevî, çev: İzbudak, I, (88))

Bu beyit Ka'b b. Mâlik'ten mervî şu hadise işaret etmektedir:

*"Yağmur yağmadığını gördüğünüz vakit, biliniz ki halk zekâtтан imtinâ etmiştir. Binaenaleyh Allah Teala'da kendi indinde olan şeyi men etmiştir. (Kılıçların çekildiğini görürsen, bil ki Allah'ın hükmü kaldırılmıştır. Bunun sonucu insanlar birbirlerinden intikam almaya başlamışlardır.) Bulaşıcı hastalıkların yayıldığını gördüğünüzde de biliniz ki muhakkak zina yaygın hale gelmiştir."*⁴¹

Zekât, şeriatta, her bir zengininin üzerinden bir yıl geçmiş olan malının kırkta birini hesâb ederek fakirlere vermesidir. Bu şefkat ve İslami yardımlaşmadır. "Vebâ" hastalığı "tâûn" manâsına geldiği gibi bulaşıcı hastalıklar için de kullanılır. Beyitten anlaşılan; zenginler zekâtlarını fakirlere vermezlerse, vaktinde bulutların ortaya çıkıp yağmurların yağmayacağıdır. Zinâ çoğaldığı vakit de insanlar arasında türlü türlü hastalıkların yayılacağıdır.⁴²

"Belâyı def etmenin çaresi, sitem etmek değildir. Buna çare ihsandır, aftar, keremdir. Peygamber 'Sadaka, belâyı def eder.' dedi. Ey yiğit, hastalığını sadakayla tedavi et. Sadaka, yoksulu yakmak, hilim gözleyen gözü kör etmek değildir." (Mesnevî, çev: İzbudak, VI, (2590-2592)).

Bela sözünün çok anlamı vardır. Burada anlatılmak istenen, insan başına gelebilecek her tür musibeti ve sıkıntıyı kaplar. Bunların defi veya daha henüz kişinin başına gelmeden o musibetin ondan uzaklaştırılması, elbette bir takım beşeri çabışmaları gerekli kılabilir. İnsanlar, istişare yoluyla birbirleriyle yardımlaşma içinde

⁴⁰ Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 14-15.

⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk: Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409, VII, 484 (37419).

Maktû' bir hadistir. Mevlânâ'da parantez içi yoktur. Hadisin şâhidi için bk. İbn Mace, *Fiten* 22 (4019).

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ كَعْبٌ: "إِذَا رَأَيْتَ الْقَطْرَ قَدْ مَنَعَ، فَاعْلَمْ أَنَّ النَّاسَ قَدْ مَنَعُوا الرِّكَاءَةَ فَمَنَعَ اللَّهُ مَا عِنْدَهُ وَإِذَا رَأَيْتَ الشُّيُوفَ قَدْ عَرِيَتْ، فَاعْلَمْ أَنَّ حُكْمَ

اللَّهِ قَدْ ضَيَّعَ، فَانْتَقَمَ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَإِذَا رَأَيْتَ الرُّبَا قَدْ فَسَّأَ، فَاعْلَمْ أَنَّ الرُّبَا قَدْ فَسَّأَ"

⁴² Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, I, 117.

yaşadıkları sürece, belaların bir bölümü zaten ortadan kalkacaktır. Beklenmeyen ve kulların def edemedikleri belalar içinde, beyitlerde tavsiye edilen Hz. Peygamberin yolu ve sünneti de denenmesi gereken bir uygulamadır. İslam dini, hastalık tedavisine önem verir. Ama bu tedaviyi sadaka ile de destekler. Burada da böyle bir durum söz konusudur. İnsan hem gerekli tedbirlere başvurmalı hem de ihsan ve infak yoluyla bu işlere çare bulma yolunu sürdürmelidir. Bizim terk ettiğimiz ve meseleyi sadece akılla çözmeye yoluna gittiğimiz önemli yanlışlarımızdan biri budur.⁴³

4. Âlim-Siyaset İlişkisi

Emîr Pervâne'nin de hazır bulunduğu bir sohbette geçen bir âlim ile *siyaset adamı* arasındaki münasebeti, Hz. Mevlânâ Hz. Peygamber (s.a)'in şu hadisi ile açıklar:

“Alimlerin şerlisi, ümeranın ziyaretine gidenler ve ümeranın hayırlısı ulemayı ziyaret edenlerdir. Fakirin kapısına giden emir ne güzel emirdir. Emirnin kapısına giden fakir ne fena fakirdir.” buyurmuştur⁴⁴.

Hz. Mevlânâ'ya göre âlimlerin şerlisi, siyasilerden medet umup iyiliğin ve doğruluğun devlet adamları eliyle olacağını düşünen ve onların korkusundan iyilik ve çaba gösteren kimselerdir. Bu tür âlimler, devlet adamlarını ziyaret sonucunda, onlardan lütuf ve ihsan ile makam ve mevki elde ederler. Elde ettikleri şahsi menfaatler sonucu, onların istek ve arzularını yerine getirir hale gelirler. Oysa ilmini Allah yolunda kullananlar, yöneticiyi ziyaret etse de asla onun önünde eğilmez. Yöneticiler böyle âlimlerden istifade ederler. Âlim yöneticiden müstağnidir. Ona göre gerçek fakirlik, ihtiyacını Allah'tan istemek, kullarından ise müstağni olmaktır.⁴⁵

5. Ayıbı Gizlemek

“Ört de senin ayıbını da örtsünler. Kendine emin olmadıkça kimseye gülme.” (Mesnevî, çev: İzbudak, VI, (4526))

İnsanlarda gördüğün ayıpları gizle ki senin ayıbını da gizlesinler. Kendin ayıplardan emin olmadıkça kimseye gülme. Yâni, sen başkalarında gördüğün ayıpları ört. Tâ ki, başkaları da senin ayıbını örtsün. Zîrâ ayıpsız beşer olmaz. Kendinden emîn olmadıkça kimsenin ayıbına gülme. Zîrâ hadîs-i şerîfte; *“Bir kimse bir kardeşini bir kusûru sebebiyle ayıplarsa, o kimse o kusûru yapmadıkça ölmez!”*⁴⁶ buyrulmuştur. Binâenaleyh nefsinin kötü sıfatlarından temizlenip emîn olmadıkça

⁴³ Koçkuzu, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, s. 487-488; 38-39.

⁴⁴ Âlim-emir münasebeti ile ilgili haberler hakkındaki geniş bilgi için bk. Suyûtî, *Mâ Ravâhu'l-Esâtînu fî Ademi'l-Mecî ilâ's-Salâtîn*, thk: Mecdî Fehmî es-Seyyid İbrahim, Tanta 1991, s. 23-70.

قول النبي عليه السلام: شر العلماء من زار الأمراء وخير الأمراء من زار العلماء نعم الأمير على باب الفقير وبئس الفقير على باب الأمير.

⁴⁵ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 5-6.

⁴⁶ Tirmizi, *Kıyâmet* 53. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ عَرَّ أَخَاهُ يَذَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَغْمَلَهُ.

vâki olan kusûrundan dolayı hiçbir kimseye gülme ve onu hakîr görme! Kendinden emîn olmak bu cihânda mümkün olmadığına göre kimseyi ayıplama.⁴⁷

“*Ne mutlu o kişiye ki kendi aybını görür. Kim birisinin aybını görürse o alınır, o aybı kendisinde bulur.*” (Mesnevî, çev: İzbudak, II, (3034)). Yâni ne mutlu o kişiye ki kendi ayıbını gördü. Her kim ki bir ayıbı yüze vurursa onu kendi üzerine almış olur.

“*Halk kendisinden gafildir babam, gafil. Onun için birbirinin kusurunu görürler.*” (Mesnevî, çev: İzbudak, II, (882)). Yâni bu halk kendi hâllerinden gâfildir ey oğul, birbirinin ayıbını söyler dururlar.

Halk, kendi hâllerinden gâfildir. Eğer gâfil olmasalardı, kendilerini koyup başkalarıyla meşgul olurlar mıydı? Belki her an nefislerinin ıslâhı ile meşgûl, son nefese kadar eksikliklerini tamamlamak gayretinde olup, âhîret âlemini kendilerine mülk edinirlerdi. Bir kaç günlük ömrü gâh geçim temininde gâh insanların gıybetinde ve gâh yeme-içme ve giyinme arzusuyla geçirip son nefeste müflis ve mahrûm kalırlar mıydı?⁴⁸

6. Sûret/Şekil ve Mânâ: (Büyük Cihad)

Mevlânâ, sûreti (şekli) cemâd (cansız varlık) hükmünde mütalaa eder ve sadece sûreti gören kimsenin, mânâyâ yol bulamayacağını; sûret-bîn (gören) olan kimselerin hangi yaşta olurlarsa olsunlar, yolun çocukları mesabesinde bulduklarını söyler.⁴⁹

Mevlânâ: “*Eğer insan, sûretle (şekil sebebiyle) insan olsaydı Ahmed’le (a.s) Ebucehil müsavi (eşit) olurdu.*” (Mesnevî, çev: İzbudak, I, (1019)).

Hz. Mevlânâ insanı, hayvani ve insani kuvvetlerin birleşiminden meydana gelmiş bir varlık olarak vasıflandırır. Hayvani kuvvetler, şehvet ve arzulardır. Fakat insanın özü ve gıdası ilim, hikmet ve Hakk’ın cemâlidir. Mevlânâ’ya göre insanın hayvanlık tarafı Hakk’tan (kaçmak), insanlık tarafı ise dünyadan kaçmaktır.⁵⁰

Peygamber (s.a) Efendimiz’in, Bedir gazvesinden dönerken söylediği rivayet edilen: “*Küçük cihaddan, büyük cihada döndük.*”⁵¹ hadisi şerifini şu tarzda yorumlamıştır: “*Sûretlerin cenginde idik; sûrî düşmanlar ile cenk ediyorduk. Şimdi iyi havâtırın, (fikir ve düşüncelerin) kötü havâtırını mağlup etmeleri ve vilâyet-i tenden ihrâc etmeleri için leşker-i havâtır (askerleri) ile cenk edelim. Binâenaleyh ekber olan cihâd budur. Ve şimdi bu cenkte iş gören fikirlere ki ten vâsıtası olmaksızın hizmet ederler.*”⁵² Mevlânâ, görünen şeyler ve dış düşmanla mücadeleden sonra insanların düşünce orduları ile savaştıklarını belirtmektedir. O, iyi fikirlerin kötü fikirleri bozguna uğratıp bedenden ve akıldan çıkartması için mücadele etmesi gerektiğini

⁴⁷ İlmî Dede, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, 55b; Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, XIII, 202.

⁴⁸ İlmî Dede, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, 56a-b.

⁴⁹ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (Eraydın, *Fîhi Mâ Fîh Hakkında*), s. XIII-XV’den naklen.

⁵⁰ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 55.

⁵¹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, s. 424. رجعتنا من الجهاد الأصغر إلى الجهاد الأكبر قالوا وما الجهاد الأكبر قال جهاد القلب

⁵² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 56. Karşılaştırmak için bk. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (Eraydın, *Fîhi Mâ Fîh Hakkında*), s. XV.

ve asıl büyük cihadın insanların düşüncelerini değiştirmek olduğunu zikretmektedir.

7. "Topluluk Rahmettir": Toplumun Birliği

Müslümanların birlik ve beraberliğinin önemli olduğuna inanan Mevlânâ, eserlerinde *"Topluluk rahmettir."*⁵³ hadisini takti' yapıp yer yer zikrederek onu açıklamaktadır.

Mevlânâ, *kuş-hoca diyalogunda* kuşun ağzından, *yalnızlığın İslam'da yerinin olmadığını* anlatmaktadır.⁵⁴ O, insanın topluluk içinde yaşaması gerektiğini, Peygamber'in Sünneti olarak kabul etmektedir. İnzivaya çekilmek, rahiplik, ruhbanlık, toplumdaki uzaklaşmak, ona göre bid'attir. Hz. Peygamber, ümmetine inzivaya çekilmeyi yasaklamıştır. Ona göre;

"Cuma namazı kılmak, namazı cemaatle eda etmek, halka iyilik yapmalarını, Allah buyruklarını tutmalarını emretmek, kötülükte bulunmaktan çekinmek lâzım.

Kötü huyluların zahmetlerini çekip sabretmek, bulut gibi halka menfaatli olmak gerek.

'İnsanların hayırlısı, halka faydalı olanıdır.' babacığım. Taş değilsen taşla toprakla işin ne?

Acınmış, Allah'ın rahmetine erişmiş ümmetin arasında ol, Ahmed'in sünnetini bırakma, ona mahkûm et kendini. (...)" (Mesnevî, çev: İzbudak, VI, (480-483)).

"Bizim dinimizde iş savaştır. İsa dininde mağaraya, dağa çekilip ibadette. (...)" (Mesnevî, çev: İzbudak, VI, (494)).

"Sen dost ol da sayısız dost gör. Fakat dost olmazsan dostsuz, yardımsız kalırsın.

Şeytan kurttur, sen de Yusuf'a benzersin. Ey temiz er, sakın Yakub'un eteğini bırakma.

Kurt, çok defa sürüden bir kuzu, yalnız başına bir yol tutup ayrıldı mı onu kapar, yer.

Sünneti ve topluluğu bırakan kişi, yırtıcı hayvanlarla dopdolu olan böyle bir yerde kendi kanını dökmez de ne yapar?

Sünnet yoldur, topluluk da yoldaşa benzer. Yolsuz, yoldaşsız oldun mu bu daracak yerde helâk oldun gittin." (Mesnevî, çev: İzbudak, VI, (498-502)).

Mevlânâ, toplumda bireylerin birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını, birbirlerinin sorunlarını, dertlerini gidermeye çalışmalarını, kaynaşmalarını, köşeye/uzlete çekilmemeyi, yekvücut olmayı önererek bunun sünnetin bir gereği olduğunun altını çizmektedir. Mevlânâ bu hususu muhtelif mektuplarında da dile getirerek birlik vurgusu yapmaktadır.

⁵³ Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, III, 470. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ، وَالْفُرْقَةُ عَذَابٌ

⁵⁴ Gölpinarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, MEGSB Yay., İstanbul 1985, VI, 88-93; Okumuş, Ejder "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlânâ'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", *Marife Dergisi*, Yaz 2014, ss. 128.

O, bir kişinin istenilen düzeyde başarılı olamayacağını birlikten kuvvet doğacağını bunun Allah'ın bir lütfü olduğunu *çakmağın yanması* misali ile açıklamaktadır. Çakmak demiri, yalnız olarak, taşsız ne kadar sallanırsa sallansın, kıvılcım çıkarmaz. Taş da demirsiz oldu mu böyledir. Her ikisi de yanacak kavsız gene böyle, üçü de olsa, fakat demiri taşta çıkacak, kavı taşın üstüne koyacak ve tutacak el olmadı mı, gene kıvılcım çıkmaz. Çünkü *"Topluluk rahmettir."* Bu sözü bir benzetiş bilmeyin, gerçeğin ta kendisi bilin, Rabbe dayanarak buna göre hareket edin. Böyle olan bir topluma, kurşunla birbirine kenetlenmiş duvar gibi kimse zarar veremez. Zira *"Topluluk rahmettir."* Bu rahmet, insanlardan gizli olmasaydı, onu anmak, faydasız, abes olurdu. Mustafa'nın şanı yücedir bundan.⁵⁵

Mevlânâ, toplumsal hayatın zorluklarla dolu olduğunu, toplumda kötü insanların hep problem olduğunu dile getirmekte ve toplumsallığın, toplumsallaşmanın, toplum içinde yaşamamanın dini yaşamakla aynı anlama geldiğini ifade edercesine din yolunun da tehlikelerle dolu olduğunu söylemektedir:

"Din yolu, her puşt tabiatlının gideceği yol değildir. Bu yüzden de tehlikelerle doludur.

Yoldaki bu korku, unu kepekten ayıran elek gibi insanların da yüreklilerini yüreksizlerinden ayırır." (Mesnevî, çev: İzbudak, VI, (508-509)).

Mevlânâ, toplumsal hayatın insan için zorunlu olduğunu, İslam Peygamberin, Hıristiyanlıkta veya bazı mistik anlayış ve uygulamalarda olduğu gibi yalnızlığı, bireyleşmeyi, toplumdan uzaklaşmayı, inzivayı ifade eden rahipliği, kulluk adına dağlara çekilmeyi savunmadığını, tersine, *"Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için de sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'na karşı sorumluluğunu en iyi yerine getireninizdir."* (Hucurat, 9-13) ayetini tefsir edercesine, insanlar birbirleriyle buluşsunlar, görüşüp tanışsınlar diye kaldırdığını ifade etmektedir. Bu nokta, İslam'ın toplum hayatına, bir arada yaşamaya verdiği önemi ortaya koyması bakımından önemlidir. Mevlânâ sonuçta Allah'ın insanları çift yaratmasının, insanların toplum hâlinde yaşamalarının ve inzivaya çekilmemesinin gerekçesi olarak anlamaktadır.⁵⁶ Toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için birlik ve beraberlik içinde yaşamak gerektir.

8. Evlilik ile Cemiyet Arasındaki İlişki ve Mescid İnşası

Evlilik ile cemiyet arasında ilişki kuran Mevlânâ, *"İslam'da ruhbanlık yoktur."*⁵⁷ hadisi ile *"Topluluk rahmettir."* rivayetini zikrederek evlenme yoluyla toplum ve ümmet olunacağını, ferdden cemiyete gidileceğini, birlik ve beraberliğin sağlanacağını ve Peygamberin de toplum içinde çalışıp çabaladığını ifade etmektedir. Zira ruhların topluluğunun çok büyük eserleri vardır. İnsan tek ve yalnızken bu eser hâsıl olmaz. Mahalle halkının orada toplanması ve Allah'ın rahmetinin artması

⁵⁵ Mevlânâ, *Mektuplar*, s. 8-10, 17.

⁵⁶ Gölpinarlı, *Mesnevî ve Şerhi*, IV, 85, 407; Karşılaştırınız. Okumuş, "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlânâ'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", ss. 130-131.

⁵⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 466. لا رهبانية في الإسلام

için mescitler yapılmıştır. Şehir halkı, orada toplanmaları için *camiler* yapmışlardır. Dünya Müslümanlarının farklı ülkelerden gelerek orada toplanmaları için *Kabe'nin* ziyareti yâni Hacc vacip kılınmıştır.⁵⁸

Mevlânâ, toplumun, toplumsallığın temeline evlenmeyi ve dolayısıyla aileyi yerleştirmektedir. Mevlânâ'nın toplumun varlığının devamını evlilikle izah etmesi, orijinal bir yaklaşım olarak görülebilir. İnsanın tek başına yaşayamayacağı ve bir eser hasıl edemeyeceği vurgusu, insan için toplumun hayatlılığını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Mevlânâ tarafından caminin "tamamen" "sosyolojik" yorumu, oldukça dikkat çekicidir. O, *mescid*lerle mahalle birlikteliğinden *cami* ile şehir birliğine, oradan da *Kâbe* ile evrensel birlikteliğe geçmekte ve böylece ibadet yerlerinin sosyal anlamını ortaya koymaktadır. Esasen Mevlânâ, bu yaklaşımıyla ibadet yerlerini "sosyolojik" temelde anlamlandırmakta, toplumsal hayat için onların çok önemli olduğunu göstermektedir. Topluluğun rahmet oluşunu evlilik, aile, mahalle, cami ve Kâbe çerçevesinde izah etmesi, Mevlânâ'nın aileyi, toplumsal hayatın zorunluluğunu, cami ve Kâbe'yi toplumsal hayatın, bir araya gelmenin gereği olarak ele alması, din-toplum ilişkileri açısından dikkate değer bir yaklaşım olarak görülmektedir.⁵⁹

9. Kur'an-ı Kerim'de Zâhir ve Bâtın Meselesi

Hz. Mevlânâ, "*Biz Beyt'i (Ka'be'yi) insanlara sevâp kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrâhim ve İsmâil'e: "Tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rûkû ve secde edenler için Ev'imî temizleyin!" diye emretmiştik.*"(Bakara, 125) ayetini tefsir ederken Kur'an-ı Kerim'i, ikiyüzlü bir dîbâya (süslü ipekli kumaş) benzeter. Bir kısım insanların, bir yüzünden, bir kısmının da diğer yüzünden nasiplendiklerini ve her ikisinin de doğru olduğunu ifade eder.⁶⁰

"*Rivâyet olundu ki Resûl (a.s) zamanında sahâbeden her kim bir veyahut yarım sure ezberlerse idi, ezberinde bir sure vardır diye onu i'zâm ederler (büyük adam derler) ve parmakla gösterirlerdi. Çünkü onlar adeta Kur'an'ı yerlerdi (iyice hazmederlerdi)*". Zira Peygamber (s.a): "*Nice Kur'an okuyan vardır ki Kur'an ona lânet eder.*"⁶¹ buyurmuşlardır. İşte bu, Kur'an-ı okuduğu halde manasına vâkîf olmayan (manasına göre hareket etmeyen) kimseler hakkında söylenmiştir.⁶²

Kur'an-ı Kerim'i ezberin yanı sıra onun manasına teveccüh etmek ve ondan gıdalanmak esastır. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumakla iktifa edip, ondan

⁵⁸ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 61, 81. Ayrıca bk. Okumuş, "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlânâ'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", s 131.

⁵⁹ Okumuş, "13. Yüzyıldan 21. Yüzyıla: Mevlânâ'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", s. 131 vd.

⁶⁰ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 149-150.

⁶¹ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 274, (İsnadsız geçmektedir. Başka kaynaklardan tespit edilememiştir.)

⁶² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 78.

gıdalanmayı Hz. Mevlânâ bir fırın ekmeği ağzında çiğneyip atarak doymak isteyen insana benzetiyor.⁶³

Hz. Mevlânâ Kur'an-ı Kerim'in Hakk'ın kelamı olduğunu ana ve babasından işitmekle yetinen insanların ona gafletle sarılacaklarını; böyle kimselerin nazarında Kur'an'ın şekil ve lafzından ibaret telakki edileceğini söyler.⁶⁴

Hz. Mevlânâ'ya göre *manaya teveccüh tedrici olmalıdır*. Bu yöneliş ilk zamanlarda pek o kadar latif görünmez, sonraları tadına varılır. Sûret ise bunun aksidir, önce latif görünür.⁶⁵

Hz. Mevlânâ Kur'an-ı Kerim'in sûretini doğru okumaya çalışıp, manasından habersiz ve alakasız olanları, cevizin kabuğuyla oynayıp içinden habersiz çocuklara benzetiyor.⁶⁶

10. Mü'min Mü'minin Aynasıdır

Eğer din kardeşinde bir ayıp görürsen o ayıp sendedir. Halbuki onda görürsün. Âlem ayna gibidir, kendi nakşını onda görürsün. Çünkü "*Mü'min mü'minin aynasıdır.*"⁶⁷ buyrulmuştur. *O ayıbı kendinden izale et! Zira incindiğin şey sendedir. Bir fili su içmek için bir pınara getirdiler. Suyun içinde kendini görünce ürktü. Halbuki o, başkasından ürktüğünü zannetti. Kendisinden ürktüğünü bilmedi. Sende zulüm, kin, haset, hırs, merhametsizlik ve kibir gibi bütün ahlak-ı zemîme olduğu halde, bundan münfail (alınmış) değilsin.* Bunları bir başkasında görünce münfail olup ondan ürkersin. Binaenaleyh bil ki kendinden incinir ve ürkersin. Bir adamın/kendi noksanı ve çıbanı kendisine çirkin görünmez. Yaralı eliyle yemeğini yer ve parmağını yalar ve asla onlardan midesi bulanmaz. Ammâ başkasında bir çıban veya biraz yara görse, o taâmdan iğrenir ve hazmedemez. *Ahlak-ı zemîme* de, nakâisa ve çıbanlara benzer. Bir adamın kendinde olunca, ondan rencide olmaz. Fakat başkasında onlardan bir parçasını görse, incinir ve nefret eyler. Sen ondan ürktüğün gibi, onun da senden ürkmelerini ve incinmesini ma'zur tut, senin incinmen onun özürdür. Zira senin rencin onu görmendedir ve o da öylece görür. Çünkü "*Mü'min mü'minin aynasıdır.*" buyrulmuştur. Yâni "*Kafir kafirin aynasıdır.*" denilmemiştir. Bu söz, kafirler için ayna yoktur demek değildir. Ancak kafirin kendi aynasından haberi yoktur, demek olur.⁶⁸

11. Hz. Mevlânâ'nın Kur'ân ve Sünnet'e Bağlılığı

*"Ben, sağ olduğum müddetçe Kur'ân'ın bendesiyim
Ben, Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım*

⁶³ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (Eraydın, *Fîhi Mâ Fîh Hakkında*), s. XIII-XIV. Karşılaştırmak için bk. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 78.

⁶⁴ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (Eraydın, *Fîhi Mâ Fîh Hakkında*), s. XIII-XIV'den naklen.

⁶⁵ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (Eraydın, *Fîhi Mâ Fîh Hakkında*), s. XIII-XIV'den naklen.

⁶⁶ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, (Eraydın, *Fîhi Mâ Fîh Hakkında*), s. XIII-XIV. Karşılaştırmak için bk. Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 79.

⁶⁷ Ebû Davud, Edeb 49. *المؤمنُ مرآة المؤمنِ*

⁶⁸ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 24-25.

*Eğer birisi benden bundan başka söz naklederse
Ben ondan da bîzârım, naklettiği sözlerden de bîzârım.”⁶⁹*

Hz. Mevlânâ'nın vasiyeti:

“Ben size;

Gizlide ve açıktta, her yerde Allah'tan korkmayı,

Az yemeyi,

Az uyumayı,

Az konuşmayı,

Allah'ın buyruklarına boyun eğip, günahlardan kaçınmayı,

Oruç tutmak ve namaz kılmakta devamlılığı,

Daima şehvetten kaçınmayı,

İnsanlardan gelebilecek ezâ ve cefâyâ tahammül etmeyi,

Câhil ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak durmayı,

Güzel davranışlı ve sâlih kişilerle birlikte olmayı

vasiyet ederim.

İnsanların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır.

Sözün hayırlısı da az ve öz olanıdır.

Hamd yalnız, tek olan Allah'a mahsustur.

Tevhîd ehline selâm olsun.”⁷⁰

IV. Sonuç

Mevlânâ, İslami ilimleri yâni şeriâtı bilen, yıllarca medrese hocalığı yapmış olan bir İslam âlimidir. Dolayısıyla sağlam bir dinî alt yapıya sahip ehl-i irfan bir şahsiyettir.

Diyelim ki İslam âlimi değil, bugünkü edebiyatçılardan veya şairlerden kaç tanesi nazım ve nesirlerinde kaç ayet ve hadis kullanmaktadır veya kullanabilecek durumdadır? Bugün kaç filozof, kaç entelektüel, kaç akademisyen bu kadar rivayet kullanabilecek durumdadır?

Mevlânâ'nın, şiire bu kadar ayet ve hadisi sığdırabilmesi, büyük bir başarıdır. Hadis ile doğrudan ilgilenmediği halde bu kadar rivayeti bilip kullanması önemlidir. O, şiirle de irşadda bulunulabileceğini göstermiştir. Şiiri şiir için değil, davet için, insan için kullanmayı öğretmiştir. O, şiirin katı kuralları ile de bir şeyler yapılabileceğini göstererek yeni bir alan açmıştır.

Mevlânâ, sıhhat durumlarına bakmaksızın, döneminde yaygın olan haberleri kullanmaktan çekinmemiştir. Kullandığı hadislerin çoğunun sahih, bir kısmının

⁶⁹ Mevlânâ, *Rubâîler*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1982, s. 152, nr. 112; Can, Şefik, *Rubâîler: Mevlânâ'nın Rubâîleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990. II, nr. 1311.

⁷⁰ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1995, II, 156. Ayrıca bk. Câmî, Abdurrahman, *Nefehatü'l-Üns*, trc: Lamii Çelebi, İstanbul 1289, s. 51; Kemâleddin Efendi, *Mevzû'âtü'l-Ulûm*, İstanbul, 1313 h. I, 747; Fûrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 152.

zayıf ve bir kısmının da uydurma olduğu görülmüştür. Ancak uydurma olanlar azınlıktadır.

Onun eserleri okunduğunda, zihin yapısının yorum yapmaya çok yatkın olduğu ayet ve hadisleri, genellikle kendine mal ederek veya tasarrufta bulunarak diğer bir ifadeyle yorumlayarak aldığı görülmektedir. Bu hususta, şiirin vezin ve kafiye zorlaması göz önünde bulundurulmalıdır.

Muhaddisler cevaz vermese de tarih boyunca bazı hadisler, Peygamber Efendimizin kullandıkları aynı lafızlarla değil de Nebevî üslûp ve manayı bozmadan ufak-tefek kelime değişiklikleri ile rivayet edilmiştir. Buna hadis usulünde *er-rivayet bi'l-ma'na* denilir. Mana ile rivayete müsaade devri çoktan bitmiş olmasına rağmen Mevlânâ'nın, eserlerinde hadisi kendisine mal ederek kullanmayı sürdürdüğü görülmektedir. Sanırım hadisçi olmadığı için bu yöntemi devam ettirmede bir beis görmemiştir.

Bu yöntem, onun tüm eserlerinde dikkat çekmektedir. Buna yukarıda da dile getirildiği gibi şiirin katı kurallarını hatta zorunluluğunu da ilave etmek gerekmektedir.

Kaynakça

- Acılûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs amme's-Tehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, tlk: Ahmed el-Kallâş, Beyrut 1996.
- Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1995.
- Ali Hasan el-Halebî, *Mevsûatü'l-Ehâdîs ve'l-Âsâri'd-Daîfe ve'l-Mevdûa*, Riyad 1999.
- Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû' fi Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevdû'*, thk: Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrut 1994.
- , *el-Esrâru'l-Marfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevdû'a*, thk: Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut 1986.
- Aydınlı, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Seha Neşriyat, İstanbul 1986.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefehatü'l-Üns*, trc: Lamii Çelebi, İstanbul 1289.
- , *Nefhâtü'l-Üns -Evliyâ Menkıbeleri-*, ter. ve şrh: Lâmiî Çelebi, haz: Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, İstanbul 1998.
- Can, Şefik, *Rubâiler: Mevlânâ'nın Rubâileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*. İstanbul 2008, XXXV, 420-425.
- Durmuş, İsmail - Uzun Mustafa, "Telmih", *DİA*. İstanbul 2011, XXXX, 407-409.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Es'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfiya*, Beyrut 1405.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb fi Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfi Tarîki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhîd*, Mısır 1961.
- Elbânî, Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfe ve'l-Mevdû'a ve Eseruhâ's-Seyyi' fi'l-Umme*, Riyad 1992.
- Eren Mehmet, "Mevlânâ'nın Mektuplarında Hadislerden Mesajlar", *Marife Dergisi*, yıl. 7, S: 3, Kış 2007, ss. 261-286.
- Fürûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlâna Celâleddin*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.
- Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut ts.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî ve Şerhi*, MEGSB Yay., İstanbul 1985.
- Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü'l-Fark beyne's-Sadr ve'l-Kalb ve'l-Fuâd ve'l-Lübb*, thk: Nicholas Lawsen Heer, Kahire 1958.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk: Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409.
- İbn Mace Kazvîni, *es-Sünen*, thk: Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- İbn Tûlûn, *es-Şezera fi'l-Ehâdîsi'l-Muştehira*, thk: Kemâl Zağlûl, Beyrut 1993.
- İlmî Dede, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 06 HK 19, (Dr. Ali Çoban Koleksiyonundan).
- Karapınar, Fikret, *Muhaddis Süfîlerin Hadis Usulü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri*, (H.IV.-V./X.-XI. Asır), Adal Ofset, Konya 2009.
- , "Hadis Şerhlerinde Kullanılan Yorumlama Biçimleri "...Oruç bana aittir..." Hadisi Örneği", *Marife Dergisi*, Yıl: 9, S: 1, Bahar 2009, ss. 57-98.
- Kemâleddin Efendi, *Mevzû'âtü'l-Ulûm*, İstanbul, H. 1313.

- Koçkuzu, Ali Osman, *Mesnevî'de Hz. Peygamber*, Rûmî Yayınları, İstanbul 2006.
- Koçkuzu, Ali Osman-Karapınar, Fikret, *Mesnevî'den 100 Hadis Şerhi -Ankaralı İsmail Rusûhi Dede-*, Adal Ofset Konya 2009.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.
- Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî, *Mesnevî*, trc: Veled Çelebi, İstanbul 1991.
- , *Mesnevî*, çev: Veled Çelebi Izbudak, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- , *Mektuplar*, çev: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1999.
- , *Fîhi Mâ Fîh*, çev: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1990.
- , *Fîhi Mâ Fîh*, ter: Ahmed Avni Konuk, haz: Selçuk Eraydın, İz Yay. İstanbul 2013.
- , *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2010.
- , *Rubâîler*, çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1982.
- Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmî'i's-Sağîr*, Mısır 1356.
- Okumuş, Ejder "13. Yüz-yıldan 21. Yüzyıla: Mevlânâ'nın Mânâ Toplumundan Çağdaş Topluma Sosyolojik Yansımalar", *Marife Dergisi*, Yaz 2014, ss. 123-136.
- Öngören, Raşit, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*. İstanbul 2004, XXIX, 441-448.
- Râğîb el-İsfahanî, *ez-Zerîa ilâ Mekârimi'ş-Şerîa*, haz: Mahmûd Bîcû, Dîmeşk 2001.
- Saklan, Bilal, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfîler ve Sûfî-Muhaddisler (H. IV./M. X. Asır)*, Konya 1997.
- Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ ale'l-Elsine*, thk: Abdullah Muhammed es-Siddîk, Mısır 1956.
- Semhûdî, *el-Ğummâz ale'l-Lümmâz fî Mevduâtî'l-Meşhûrât*, Beyrut 1986.
- Suyûtî, *ed-Düreru'l-Müntesira fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, thk: Mahmud Abdulkadir Ata, Kahire 1987.
- , *Mâ Ravâhu'l-Esâtînu fî Ademi'l-Mecîi ilâ's-Salâtîn*, thk: Mecdî Fehmî es-Seyyid İbrahim, Tanta 1991.
- Sülemî, *Mes'eletü Derecâtî's-Sâdikîn*, thk: Süleyman Ateş, (Tis'atu Kutub Li Ebî Abdirrahman es-Sülemî içinde), Ankara 1981.
- Taberânî Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk: Târık b. İvadullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kahire 1415.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis -Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Haberler-*, Konya 2002.
- Yardım, Ali, *Mesnevî Hadisleri*, Damla Yayınları, İstanbul 2008.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000.
- Zerkeşî, *et-Tezkira fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, thk: Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1986.